

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.234

О. Горох,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРО ФОРМАЛІЗАЦІЮ ЗАМІНИ НЕВІДБУТОЇ ЧАСТИНИ ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ

У статті досліджено теоретичні та прикладні проблеми заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК). Запропоновано концепцію формалізації заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Ключові слова: звільнення від покарання, звільнення від відбывання покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, пом'якшення покарання.

В статье исследованы теоретические и прикладные проблемы замены наказания более мягким (ст. 82 УК). Предложена концепция формализации замены неотбытой части наказания более мягким.

Ключевые слова: освобождение от наказания, освобождение от отбывания наказания, замена неотбытой части наказания более мягким, смягчение наказания.

Paper investigates several theoretical and applied problems of the replacement of the unserved part of punishment for more lenient (Art. 82 of the Criminal Code of Ukraine). The concept of formalization of replacement of the unserved part of punishment for more lenient is offered.

Keywords: release from punishment; release from punishment serving; replacement of the unserved part of punishment for more lenient; mitigation of punishment.

За змістом ч. 1 ст. 82 Кримінального кодексу України (далі –КК) особам, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена на будь-який більш м'який вид покарання.

У раніше опублікованих працях нами було аргументовано, що, визначаючи вид більш м'якого покарання, суд має орієнтуватися на систему покарань (ст. 51 КК), у якій покарання розташовані від більш м'якого до менш м'якого. При цьому при заміні покарання більш м'яким суд може застосувати строкові покарання не лише на один щабель нижче від призначеного судом покарання, а й на декілька щаблів [1]. Зазначений висновок підтверджується і проведенням нами узагальненням судової практики застосування ст. 82 КК (вивчено 520 рішень судів України). Зокрема, приймаючи рішення про заміну невідбутої частини покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, суди заміняли їх на такі більш м'які покарання: громадські роботи – у 7,7 % справ; виправні роботи – у 26,9 % справ; арешт – у 2,9 % справ; обмеження волі – у 62,5 % справ.

Водночас необхідно зазначити, що ані кримінальне законодавство, ані судова практика не містить чітких рекомендацій щодо правил визначення судом виду більш м'якого покарання, на яке може бути замінена невідбута частина покарання у виді обмеження чи позбавлення волі. У постанові Пленуму Верховного Суду

України “Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м’яким” від 26 квітня 2002 р. № 2 судам рекомендовано під час судового розгляду ретельно з’ясовувати ставлення засудженого до вчиненого злочину, праці та навчання, додержання ним вимог режиму, участь у самодіяльних організаціях засуджених, а також його наміри щодо прилучення до суспільно корисної праці та потребу в наданні допомоги при обранні місця проживання і працевлаштування (абз. 2 п. 17) [2]. Таким чином, відповіді на запитання: який саме вид більш м’якого покарання і в яких саме випадках має обрати суд при застосуванні ст. 82 КК цей документ не містить. У судовій практиці це питання вирішується судом на власний розсуд з урахуванням ступеня виправлення засудженого та конкретних обставин справи [3].

Не сприяють вирішенню цього питання і положення кримінально-правової доктрини. Свого часу М.І. Ковальов писав: “Відкрийте будь-яку книгу, присвячену злочинам. У ній ви зможете відшукати відповідь на найскладніше запитання стосовно правил кваліфікації окремих випадків злочинної поведінки, однак ви вірогідно не знайдете аргументованої рекомендації щодо призначення покарання за них. Практично в жодному посібнику немає чітких, конкретних, недвозначних рекомендацій з приводу того, яку міру покарання застосовувати в певних ситуаціях за вчинене” [4, с. 86–87].

Попри сучасний розвиток кримінально-правової доктрини, висловлювання цього юриста є актуальними і для питань про звільнення від покарання, і, зокрема про заміну невідбутої частини покарання на більш м’яке. Проблемам заміни невідбутої частини покарання більш м’яким присвятили дисертаційні та монографічні дослідження такі українські юристи, як О.О. Дудоров, В.П. Герасименко, Н.В. Коломієць, Є.О. Письменський, М.В. Романов, С.В. Сахнюк, В.В. Скибицький, В.І. Тютюгін, О.В. Ус, І.С. Яковець, А.М. Яценко. У працях цих та інших вітчизняних юристів приділяється певна увага питанню про використання в оцінці виправлення засудженого методів кількісних оцінок. Більшою мірою такі дослідження спрямовані на розмежування різних ступенів виправлення засудженого: в одному випадку “став на шлях виправлення”, а в іншому “довів свої виправлення”, що є матеріальними підставами для застосування різних за змістом видів звільнення від відбування покарання: заміни невідбутої частини покарання більш м’яким (ст. 82 КК) та умовно дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК) відповідно [5, с. 104–110; 6, с. 382–389]. Однак доводиться констатувати, що такі праці, на жаль, не дають відповіді на запитання про те, який саме вид більш м’якого покарання і в яких саме випадках має обрати суд при заміні невідбутої частини покарання.

Метою цієї статті є актуалізація проблеми формалізації заміни невідбутої частини покарання більш м’яким, на підставі ст. 82 Кримінального кодексу України.

На нашу думку, формалізація заміни невідбутої частини покарання більш м’яким – це підпорядкованість обрання судом виду і міри покарання при його заміні системі встановлених критеріїв, які обмежують можливість довільного обрання виду більш м’якого покарання. Видається, що ця система має складатися з показників оцінки виправлення засудженого у балах крізь призму його поведінки та ставлення до праці у певних сферах життя. При цьому у різних сферах оцінки поведінки засудженого та ставлення його до праці він має набрати мінімально необхідну кількість балів.

Безумовно, жодна правова норма не здатна охопити всієї множинності обставин, які мають визначати застосування кримінального закону. Очевидним є

також і те, що свобода суддівського угляду зумовлює небезпеку постановлення довільних рішень. Найбільш драматичним у цьому питанні є те, що законодавчі негаразди стали підґрунтям неабиякого поширення корупції у кримінально-виконавчій системі і судовій сфері. Сьогодні вітчизняне правосуддя “хворіє” на зловживання правом. Вважаємо, що встановити певний компроміс у точному визначенні умов суддівської дискреції дозволить концепція формалізації заміни невідбутої частини покарання більш м’яким.

Як відомо, свідченням того, що засуджений став на шлях виправлення, є позитивні зміни, що відбуваються в його особистості, підтверджені його сумлінною поведінкою і ставленням до праці. Узагальненнями нами судової практики показало, що при вирішенні питання про заміну невідбутої частини покарання більш м’яким суди враховують різні показники *сумлінної поведінки*. Передусім треба зазначити, що у 22,5 % вивчених нами справ суди взагалі не зазначили, в чому полягає сумлінна поведінка засудженого. У таких судових рішеннях суди обмежуються самою лише констатацією: поведінка засудженого є сумлінною. Поза сумнівом, подібне застосування закону є недопустимим, оскільки втрачається обґрунтованість, переконливість рішення суду.

В абсолютній більшості кримінальних справ суди все ж таки зазначають показники, що, на їх думку, доводять сумлінну поведінку засудженого. Зокрема, такий показник сумлінної поведінки як позитивна характеристика засудженого адміністрації установи відбування покарання був врахований судами у 33,3 % справ; не порушення режиму відбування покарання – 43,4 % справ; відсутність дисциплінарних стягнень – у 45 % справ; не порушення режиму відбування покарання після погашення дисциплінарних стягнень – у 17,8 % справ; участь у програмах виховного впливу – у 10 % справ; активна участь у громадському житті кримінально-виконавчої установи – у 6,2 % справ; підвищення освіти – у 2,3 % справ; наявність подяк – 0,8 % справ; зразкова поведінка засудженого – у 0,8 % справ; участь у колективах самодіяльності – у 1,5 % справ; часткове відшкодування збитків – у 0,8 % справ. Ці позитивні зміни мають бути закріплені подальшим відбуванням покарання, однак вже більш м’якого.

Схожа ситуація спостерігається при визначенні судами поняття “сумлінне ставлення до праці”. Вивчення нами судової практики показує, що при вирішенні питання про заміну невідбутої частини покарання більш м’яким суди враховують різні показники *сумлінного ставлення до праці*. Часто суди, приймаючи рішення про застосування ст. 82 КК, обмежуються самим лише формальним посиланням на те, що засуджений “сумлінно ставиться до праці” (24 % рішень). При цьому суди не визначають, в чому саме конкретно ця сумлінність полягає. Очевидно, така судова практика зумовлена тим, що суди вважають непотрібним дублювати положення характеристик та інших матеріалів, що надаються в обґрунтування можливості заміни невідбутої частини покарання більш м’яким. Однак вести мову про обґрунтованість подібних судових рішень складно. Із тих рішень, в яких суди обґрунтовують заміну невідбутої частини покарання більш м’яким певними показниками (76 %), найбільш поширеним показником сумлінної праці є те, що засуджений має заохочення в роботі (61,2 %). Інші показники зустрічаються менше. Так, у 28,9 % вивчених нами судових рішень суди лише констатували, що засуджений працює, у 0,7 % рішень – те, що засуджений виконує разові доручення, у 9,2 % – бере участь у благоустрої колонії.

Аналіз судової практики демонструє, що сумлінність поведінки засудженого має бути визначена судом через оцінку поведінки засудженого в різних аспектах. Вважаємо, що в контексті формалізації заміни невідбутої частини покарання

більш м'яким, передусім, потребує оцінки *ставлення засудженого до вчиненого злочину*: факт визнання засудженим вини у вчиненому злочині, щирість його каяття (зокрема, написання листів-каяття потерпілому, відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (повне або часткове), повне примирення з потерпілим, відвідування священнослужителя та участь у релігійних обрядах, допомога у розкритті інших злочинів. Це, так би мовити, обов'язкова передумова для подальшого вирішення питання про сумлінність поведінки засудженого. Якщо засуджений не визнає вини у вчиненому злочині і не кається, його поведінку не можна визнати сумлінною. Ставлення засудженого до вчиненого злочину ми пропонуємо оцінювати у межах 25 балів.

Другим блоком системи цих критеріїв є оцінка *ставлення засудженого до суспільного життя*. У межах цього блоку характеристик потребують оцінки відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі, невчинення адміністративних чи кримінальних порушень (обов'язкові умови); підвищення освітнього рівня та кваліфікації; участь у програмах диференційованого виховного впливу; участь у діяльності об'єднань громадян; проходження курсу лікування від соціально небезпечних захворювань. Ставлення засудженого до суспільства оцінюється у межах 20 балів.

Третій блок – оцінка *ставлення засудженого до режиму відбування покарання*. У цьому контексті у межах 35 балів оцінюється дотримання засудженим режиму відбування покарання та обов'язків, встановлених Правилами внутрішнього трудового розпорядку установ виконання покарання.

На не менш важливу оцінку заслуговує *ставлення засудженого до майбутнього життя*. Це ставлення оцінюється у межах 10 балів.

І, насамкінець, у межах 50 балів оцінюється *ставлення засудженого до праці* (див. табл. нижче).

ТАБЛИЦЯ
показників виправлення та його оцінки в балах

№	Показники виправлення засудженого	Оцінка в балах
A.	Показники сумлінної поведінки	
I.	Ставлення засудженого до вчиненого злочину	
1.1.	визнання вини у вчиненому злочині	обов'язкова умова
1.2.	щире каяття	обов'язкова умова
1.2.1.	надіслання листів-каяття потерпілому	2 бали
1.2.2.	відшкодування або реальна пропозиція відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (повне або часткове)	обов'язкова умова
1.2.3.	повне примирення з потерпілим	5 балів
1.2.4.	відвідування священнослужителя та участь у релігійних обрядах	3 бали
1.3.	допомога у розкритті інших злочинів	10 балів
	Максимальна кількість балів за цією характеристикою	25 балів
	Мінімально допустима кількість балів за цією характеристикою	5 балів
II.	Ставлення засудженого до суспільного життя	
2.1.	відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі	обов'язкова умова
2.2.	невчинення адміністративних чи кримінальних порушень	обов'язкова умова
2.3.	підвищення освітнього рівня (в тому числі через самоосвіту) або кваліфікації	3 бали
2.4.	участь у програмах диференційованого виховного впливу:	
2.4.1.	«професія»	2 бали
2.4.2.	«творчість»	2 бали
2.4.3.	«фізкультура і спорт»	2 бали
2.4.4.	«духовне відродження»	2 бали
2.4.5.	«правова освіта»	2 бали

№	Показники виправлення засудженого	Оцінка в балах
2.4.6	«підготовка до звільнення»	2 бали
2.5	участь у діяльності об'єднань засуджених	2 бали
2.6	проходження курсу лікування від соціально небезпечних захворювань	3 бали за кожний вид захворювання
	Максимальна кількість балів за цією характеристикою	20 балів
	Мінімально допустима кількість балів за цією характеристикою	5 балів
III	Ставлення засудженого до режиму відбування покарання	
3.1.	свідоме і беззаперечне дотримання режиму відбування покарання	5 балів
3.2.	свідоме і беззаперечне дотримання обов'язків, встановлених Правилами ВТР установ виконання покарання	5 балів
3.3.	виконання законних вимог та вказівок адміністрації	2 бал
3.4.	культурне спілкування з представниками адміністрації	2 бал
3.5.	культурне спілкування з засудженими	1 бал
3.6.	подання прикладу для поведінки іншим засудженим	5 балів
3.7.	участь у самодійальних організаціях засуджених	3 бали
3.8.	участь у гуртках за інтересами	2 бали
3.9.	участь в організації та проведенні концертних програм та інших культурних заходів	3 бали
3.10.	дотримання засудженим санітарно-гігієнічних правил	2 бали
3.11.	отримання заохочень (ст. 130 КВК)	5 балів за кожне
	Максимальна кількість балів за цією характеристикою	35 балів
	Мінімально допустима кількість балів за цією характеристикою	20 балів
IV.	Ставлення засудженого до майбутнього життя	
4.1.	розробка плану законослухняного життя	3 бали
4.2.	підтримання стійкого зв'язку з близькими	2 бали
4.3.	відновлення або створення сім'ї	3 бали
4.4.	прагнення завчасно вирішити питання про побутове влаштування після звільнення з місць відбування покарання	1 бал
4.5.	прагнення завчасно вирішити питання про трудове влаштування після звільнення з місць відбування покарання	1 бал
	Максимальна кількість балів за цією характеристикою	10 балів
	Мінімально допустима кількість балів за цією характеристикою	5 балів
V.	Наявність не погашеного стягнення	мінус 10-20 балів
	Мінімально допустима кількість балів за всіма характеристиками	35 балів
Б.	Показники сумлінного ставлення до праці	
1.1.	трудова зайнятість на виробництві	1 бал
1.1.	тривала та бездоганна робота	2 бали
1.2.	зразкове виконання трудових обов'язків	3 бали
1.3.	успіхи у змаганнях	3 бали
1.4.	підвищення продуктивності праці	5 балів
1.5.	покращення якості продукції	5 балів
1.6.	зниження собівартості продукції, раціональне використання робочого часу, сировини, матеріалів, енергії, тощо	3 бали
1.7.	новаторство в труді	5 балів
1.8.	запровадження винаходів та раціоналізаторських пропозицій	5 балів
1.9.	сприяння масовій технічній творчості	3 бали
1.10.	підвищення кваліфікаційних розрядів	3 бали
1.11.	проходження виробничого навчання, професійної підготовки, навчання у навчальних закладах	3 бали

№	Показники виправлення засудженого	Оцінка в балах
1.12.	виконання робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій	1 бал
1.13.	поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством (для засуджених до позбавлення волі)	3 бал
1.14.	отримання заохочень в роботі	5 балів за кожне
	Максимальна кількість балів за цією характеристикою	50 балів
	Мінімально допустима кількість балів за цією характеристикою	10 балів

Поєднання наведених вище характеристик засудженого у різних аспектах його поведінки та ставлення до праці дозволяє вирахувати загальну кількість балів, що має бути враховано при визначенні судом виду більш м'якого покарання при застосуванні ст. 82 КК.

Максимальна кількість балів, яку може набрати засуджений, залежить виключно від його поведінки та ставлення до праці, кількості отриманих заохочень та стягнень тощо. При цьому набрана сукупність балів демонструє, на нашу думку, різні рівні становлення засудженого на шлях виправлення: від рівня "А" (найвищий) до рівня "D" (достатній для застосування ст. 82 КК) при відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк і від рівня "А" (найвищий) до рівня "С" (достатній для застосування ст. 82 КК) при відбуванні покарання у виді обмеження волі.

Не претендуючи на вичерпне вирішення цього питання, вважаємо допустимою таку взаємозалежність між кількістю набраних засудженим балів та видом більш м'якого покарання, на яке має бути замінене невідбута частина покарання. Якщо засуджений набрав 120 і більше балів і демонструє рівень виправлення "А", невідбута частина покарання у виді *позбавлення волі* може бути замінене на позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, чи на громадські роботи; при набранні засудженим від 90 до 120 балів і досягнення рівня "В" – на виправні роботи; при набранні ним від 60 до 89 балів і досягнення рівня "С" – на арешт; при набранні від 45 до 59 балів – на обмеження волі. Якщо засуджений набрав менше 45 балів у сукупності, то він вважається таким, що не став на шлях виправлення.

Подібна пропорційність має бути встановлена і щодо засуджених до обмеження волі, які претендують на застосування щодо них положень ст. 82 КК. Якщо засуджений набрав 120 і більше балів і демонструє рівень виправлення "А", невідбута частина покарання у виді *обмеження волі* може бути замінене на позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, або на громадські роботи; при набранні засудженим від 90 до 119 балів і досягнення рівня "В" – на виправні роботи; при набранні ним від 45 до 89 балів і досягнення рівня "С" – на арешт. Якщо засуджений набрав менше 45 балів у сукупності, то він так само вважається таким, що не став на шлях виправлення (див. табл. нижче).

Таблиця обрання судом виду більш м'якого покарання

№	Вид покарання, про відбуває засуджений	Кількість отриманих балів	Рівень виправлення	Вид покарання, на який може бути замінена невідбута частина
1.	Позбавлення волі	120 і більше балів	A	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю / громадські роботи виправні роботи
		119–90 балів	B	
		89–60 балів	C	арешт
		59–45 балів	D	обмеження волі
2.	Обмеження волі	120 і більше балів	A	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю / громадські роботи виправні роботи
		119–90 балів	B	
		89–45 балів	C	арешт

Водночас визначаючи вид більш м'якого покарання у порядку ст. 82 КК суди мають враховувати положення кримінального закону щодо неможливості застосування при заміні невідбутої частини покарання певних видів покарань до певних категорій осіб. Так, *громадські роботи* не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби (ч. 2 ст. 56 КК); *виправні роботи* – до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 57 КК); *арешт* – до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 3 ст. 60 КК); *обмеження волі* – до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи (ч. 3 ст. 61 КК).

Таким чином, застосуванню судом певного виду більш м'якого покарання, навіть у разі досягнення засудженим деякого рівня виправлення, може завадити певний соціальний статус особи. Ігнорування судом наведених положень кримінального закону обґрунтовано призводить до скасування рішення суду про застосування ст. 82 КК [7]. Видається, що в такому разі суд, насамперед, має вивчити питання про визначення засудженому виду покарання, яке є більш м'яким порівняно з тим, котре суд не зміг призначити у зв'язку із певним статусом особи.

Вважаємо, що з метою обмеження суддівського розсуду при вирішенні питання про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким ст. 82 КК потрібно доповнити такими, зокрема, новими положеннями:

“3¹. При вирішенні питання про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, суд враховує ставлення засудженого до вчиненого злочину, суспільного життя, режиму відбування покарання, майбутнього життя та праці.

3². У разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, засудженому має бути визначене покарання, необхідне і достатнє для його подальшого виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених законом визначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для подальшого виправлення засудженого та попередження вчинення ним нових злочинів”.

Видається, що доповнення ст. 82 КК таким приписом не лише буде відповідати принципам доцільності та справедливості покарання, а й посилюватиме значення вимоги, сформульованої у ч. 3 ст. 82 КК.

Вважаємо, що аналогічний підхід має бути використаний і в практиці умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Це питання має бути формалізованим. На нашу думку, формалізація умовно-дострокового звільнення від відбування покарання – це підпорядкованість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання системі встановлених критеріїв, які обмежують можливість довільного звільнення від відбування покарання. При цьому на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання можуть заслуговувати засуджені, які набрали не менше 90 балів.

Не менш важливим є питання, в якому документі відобразити систему встановлених критеріїв, які обмежують можливість довільної заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Зрозуміло, що в Кримінальному або Кримінально-виконавчому кодексах України таким положенням (через їх характер та великий обсяг) не місце. Можливо, таким документом може стати інструкція (положення) Державної пенітенціарної служби України про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. При цьому ми усвідомлюємо, що впровадженню в практику застосування аналізованих кримінально-правових авторської концепції формалізації заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може передувати проведення в декількох установах виконання покарання правового експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Горох О.П.* Види більш м'якого покарання, на яке може бути замінена невідбута частина покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, на підставі ст. 82 Кримінального кодексу України / О. П. Горох // *Наука і правоохорона*. – 2014 – № 4. – С. 203–210.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким” від 26 квітня 2002 р. № 2 // *Вісник Верховного Суду України*. – 2002. – № 3. – С. 5–8.
3. Архів апеляційного суду Миколаївської області. Справа № 11-617/10.
4. *Ковалев М.И.* Советское уголовное право : курс лекций. Вып. 2. Свердловск, 1974. – С. 86–87.
5. *Яковець І.С.* Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким / І. С. Яковець. – РРІ, 2012. – 212 с.
6. *Письменський Є.О.* Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / Є.О. Письменський. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 728 с.
7. Архів апеляційного суду Львівської області. Справа № 464/12498/14-к.

Отримано 23.03.2015